

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Vnímání genderových rozdílů u klientů ze strany
kurátorů pro děti a mládež**

Žaneta Fuková

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Bakalářská práce

**Vnímání genderových rozdílů u klientů ze strany
kurátorů pro děti a mládež**

Žaneta Fuková

Vedoucí práce:

Mgr. Tomáš Hirt, Ph.D.

Katedra antropologie

Fakulta Filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Poděkování

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu práce Mgr. Tomášovi Hirtovi, Ph.D. za vedení mé práce, za veškeré rady a připomínky.

Také děkuji kurátorům, kteří mi vyšli vstříc a ochotně odpovídali na otázky a podělili se tak se mnou o své zkušenosti.

Velké díky dále patří mé rodině za všestrannou podporu.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	TEORETICKÁ ČÁST	3
	2.1 Klienti kurátorů pro děti a mládež	3
	2.1.1 Poruchy chování	5
	2.1.2 Negativní vlivy působící na vývoj dítěte	10
	2.2 Kurátoři pro děti a mládež.....	13
	2.2.1 Metody a postupy práce kurátora	15
	2.2.2 Smysl práce kurátora.....	16
	2.3 Gender.....	16
	2.3.1 Genderové stereotypy	18
	2.3.2 Diferenciace v deviantním chování dívek a chlapců.....	20
3	METODOLOGICKÁ ČÁST	23
	3.1 Metoda výzkumu	23
	3.2 Dílčí výzkumné otázky	23
	3.3 Výzkumný soubor a metoda sběru dat	24
4	EMPIRICKÁ ČÁST	25
5	ZÁVĚR	30
6	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	32
7	RESUMÉ	34

1 Úvod

Současná společnost vytváří kontinuální tlak na výchovu, vývoj a v podstatě na samotnou existenci člověka. V rámci socializace jsou proto implicitně osvojovány společností stanovené normy, sociokulturní, genderové a jiné stereotypy. Lze se však setkat s případy, kdy se socializující jedinci, či skupiny svým chováním staví proti společnosti a jejím pravidlům. Z tohoto důvodu existují instituce, které se snaží společně s rodiči, a popřípadě i s příslušnými orgány, takové chování eliminovat. Jednou z takových institucí je oddělení kurátorů pro děti a mládež. Ve své bakalářské práci se budu zabývat genderovými rozdíly, jež vnímají kurátoři pro děti a mládež u dospívajících jedinců, kteří se odchýlili od nastavených sociálních norem, a stali se tak jejich klienty.

Pokusím se odhalit rámec konstruktivního myšlení, skrze který kurátoři ke klientům přistupují. Zajímá mě, jaké genderové rozdíly spatřují v kontextu deviantního jednání dětí a mládeže. Cílem práce je tedy odpovědět na hlavní výzkumnou otázku: *Jaké genderové rozdíly vnímají kurátoři u svých klientů?*

Domnívám se, že tato práce pomůže poodhalit „vnitřní svět“ sociálních pracovníků a způsob jejich myšlení. Což se nepochybně projevuje na následné péči a pomoci. Je nutné vzít v potaz jedinečnost každé osoby, jež si žádá specifický přístup kurátora. Lze se ovšem odpoutat od stereotypů, s nimiž dennodenně přicházíme do kontaktu?

Práce je rozdělena do tří částí. V úvodní kapitole se pokusím blíže specifikovat základní pojmy, se kterými v textu pracuji. Domnívám se, že tato interpretace bude vhodným vodítkem pro snazší pochopení dané problematiky. Nejdříve se budu věnovat klientům, kteří ke kurátorům přicházejí. Popíši termín dítě, mládež a trestní odpovědnost. Zaměřím se na vymezení termínu kurátor pro děti a mládež, na jeho funkci, náplň a cíl práce. Dále se budu zabývat poruchami chování a negativními vlivy, které na dítě působí. Důležitými termíny v mé práci jsou také gender, genderové stereotypy a adolescence. Metodologická část se věnuje

především metodám použitým při samotném výzkumu. Zaměřím se na techniku sběru dat, zkoumaný vzorek a upřesním dílčí výzkumné otázky. Empirická část je založena na interpretaci zjištěných dat, které mi pomohou najít odpověď na hlavní otázku této práce. V závěrečné pasáži zrekapituluji poznatky vyplývající z výzkumu.

V práci budu užívat namísto termínu „kurátor pro děti a mládež“ pouze zkrácený výraz „kurátor“ a to v maskulinním tvaru. Taktéž pod označení „klient“ řadím jak chlapce, tak i dívky.

2 Teoretická část

2.1 Klienti kurátorů pro děti a mládež

V této kapitole přiblížím klienty, s nimiž kurátoři pracují. Cílovou skupinou, na kterou se kurátoři zaměřují, jsou v tomto případě děti a mládež. V úmluvě pocházející z roku 1989 je „dítě“ definováno jako osoba mladší osmnácti let, pokud není podle právního řádu zletilosti dosaženo dříve. (Pollachová 1993:1). Základní normou, kterou se kurátoři pro děti a mládež řídí, je zákon o sociálně-právní ochraně dětí, v níž je dítě vymezeno jako nezletilá osoba, přičemž se tento zákon odkazuje na Čl. 1 sdělení č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte, respektive na občanský zákoník §8 zákona č. 40/1964 Sb., ve znění zákona č. 509/1991 Sb. (Zákon č. 359/1999 Sb.). V mé práci budu s odkazem na Matouška (2008:47) rozumět výrazem „dítě“ osobu mladší patnácti let. Výrazem „mládež“ či „mladistvý“ označuji jedince od patnácti do osmnácti let, v následujícím textu budu tedy tyto dva termíny používat jako ekvivalentní. „Nezletilým“ mám na mysli jedince ve věkovém rozmezí 0-18 let.

Každý jedinec potřebuje pro svůj život pravidla a hranice, v rámci kterých může realizovat své plány a v podstatě tak skrze ně uchopit svůj život. Existence v předvídatelném světě nám poskytuje jakousi jistotu a pocit bezpečí. Termínem předvídatelný svět mám na mysli fakt, že dokážeme odhadnout, co může následovat po určitém jednání. Jsme obeznámeni s tím, co je v dané společnosti nežádoucí, čeho bychom se měli vyvarovat. Porušíme-li však společností nastavenou hranici, může nás čekat mnoho nepříjemností. Ne jinak je tomu i u dětí a mladistvých. Je-li jejich protiprávní jednání odhaleno, mohou se stát klientem kurátorů. Což znamená, že je na ně, jako na klienty „*bezprostředně zaměřena intervence*“. (Musil 2004:13). Klientem je tedy jedinec, či skupina, která „*využívá sociální služby*“. (Matoušek 2008:83). V tomto kontextu se klientem stává nezletilý jedinec, či skupina nezletilých dětí, popř. mládeže,

jež se dopustila asociálního chování, a důsledkem toho jsou jí poskytovány sociální služby a pomoc.

Dítě, či mladistvý, jež se stane klientem kurátora, dochází na sezení, v rámci kterých probíhají rozhovory na téma spáchaného přestupku, či trestného činu. Při prvním setkání by měl být klient seznámen s veškerými náležitostmi, které se týkají jeho osoby. Tedy jaké chování se od něj očekává, co naopak může klient očekávat od kurátora, možné důsledky při nespolupráci apod. Ze strany klienta a rodičů, kteří jsou taktéž informováni, jde o jakési seznámení s touto nově vzniklou situací. Klient mimo jiné podává na výzvu kurátora vysvětlení a zdůvodňuje své jednání. Bližší informace o průběhu sezení uvádím níže.

Každý klient má založenou spisovou dokumentaci, která obsahuje citlivé informace o dotyčném, jeho rodině a rodinných vztazích, je zde záznam o spáchaném činu, dále informace zachycené při sezení a jiné významné dokumenty týkající se klienta. Z těchto důvodů jsou kurátoři, stejně jako ostatní sociální pracovníci zavázáni mlčenlivostí.

Co se trestní odpovědnosti v naší společnosti týče, nejsou jedinci mladší patnácti let, kteří se dopustili protiprávního jednání, za své skutky trestně stíháni. Je kladen důraz na to, aby bylo dotyčnému uloženo opatření, *„které účinně přispěje k tomu, aby se nadále páčání protiprávního činu zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji ...“* (Zákon č. 218/2003 Sb., § 1).¹ Osoby mladistvé jsou za své činy trestně odpovědné, ovšem jejich potrestání je mírnější než u dospělých. Mladistvým lze uložit ochranné, výchovné, či trestní opatření². Nicméně *„Existují rovněž poznatky o*

¹ Tímto opatřením je myšlen dohled probačního úředníka, dále ochranná výchova, či zařazení do terapeutického, psychologického, nebo jiného výchovného programu. (Zákon č. 218/2003 Sb., § 93)

² Do výchovných opatření spadá dohled probačního úředníka, výchovné povinnosti a omezení, napomenutí s výstrahou. (Zákon č. 218/2003 Sb., § 15). Pod ochranné opatření lze zařadit ochranou výchovu, která bývá uložena, pokud o mladistvého není dostatečně postaráno. (Zákon č. 218/2003 Sb., § 22). V rámci trestního opatření lze mladistvému stanovit obecně prospěšné práce, peněžité opatření, propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, zákaz činnosti, vyhoštění, odnětí svobody. (Zákon č. 218/2003 Sb., § 24)

zvyšujícím se tlaku na to, aby bylo s mladými pachateli násilných trestných činů u soudu jednáno jako s dospělými ...“. (www.vyzkum-mladez.cz/zpravy/1314614746.pdf). Podobné výroky jsou reakcí na stále zvyšující se procento činů spáchaných dětmi a mladistvými.

2.1.1 Poruchy chování

Jak je z výše uvedeného zřejmé, k tomu, aby se nezletilý jedinec zařadil do evidence „těch problémových“, musí překročit akceptovatelné hranice chování, či jednání. V následující části se tedy pokusím charakterizovat poruchy chování, s nimiž se kurátor setkává nejčastěji. Pod označení porucha chování lze podle Vágnerové zařadit odchýlení se od společensky uznávaného řádu a neschopnost dodržovat stanovená pravidla. (Vágnerová 2008:779). Martínek (2009:85) vysvětluje poruchy chování jako skupinu „*výchovně nežádoucích projevů, které jsou často důsledkem narušení jejich [dětí] sociální přizpůsobivosti.*“ Train (2001) člení poruchy chování na tři větší okruhy. (1) poruchy související s hyperaktivitou a neschopností se soustředit. Pod tuto skupinu spadají problémy s koncentrací, asociálním chováním, neposlušností, dále s požíváním alkoholu, tabáku a užíváním drog. (2) poruchy související se sociálními vztahy, s komunikací, učením a koordinací. Zde je uvedeno narušení společenských vztahů, problém v komunikaci, abnormální chování a studijní problémy. (3) poruchy vyvolané úzkostí a stresem, deprese, schizofrenie.

Mezi nejčastější přestupky dětí a mládeže, se kterými se kurátor setkává, patří krádeže, záškoláctví, šikana, požívání alkoholických nápojů, tabáku, drog a problémy výchovného a kázeňského charakteru. Přičemž se uvedené přestupky mnohdy prolínají. Pro jedince, jež se dopouští delikventního jednání, může být tento akt „*vzrušující demonstrací osobních kompetencí.*“ (Jedlička et al. 2004:87). Proto je třeba nasměrovat ho na společností přijatelnější zájmy, v nichž může uplatnit svou energii a popřípadě i potenciál. Nyní již tedy konkrétněji.

Krádež

Krádež můžeme definovat jako neoprávněné zmocnění se cizí věci. (Zákon č. 40/2009 Sb. § 205). Je třeba zvážit možné důvody, proč se dítě, či mladistvý krádeže dopustil. Vašutová (2005:209) upozorňuje na čtyři kritéria, prostřednictvím kterých lze hodnotit závažnost krádeže u dětí. Jedná se o „*místo krádeže, způsob, cíle a jejich frekvence.*“

U mladších dětí jsme schopni drobnou krádež do jisté míry tolerovat, neboť si ještě zcela neuvědomují náležitosti vlastnictví. Starší jedince ke krádeži mohla vést touha po určité věci a vědomí, že si ji rodiče nemohou z finančních důvodů dovolit. Mohlo jít například o úkol, který měl dotyčný splnit, aby byl přijat mezi své vrstevníky, či chtěl jen zapůsobit na své okolí, popř. vnímá krádež jako něco zakázaného a z toho důvodu velice lákavého. Existují však i případy, kdy jedinec bývá svými rodiči, nebo jinými dospělými osobami ke krádeži naváděn. Je to především z důvodu trestní odpovědnosti. Dospělý jsou si dobře vědomi toho, že děti a mladistvý z podobných přestupků vyvážnou bez větších problémů, proto toho značně využívají. V potaz bychom měli vzít i fakt, že se jedinec mohl toto jednání naučit od rodičů a tudíž si plně neuvědomuje jeho špatnost. V rámci vrstevníků mohou vznikat organizované gangy specializující se na krádeže, jež mohou přerůst v loupežná přepadení a ohrožovat tak nejen majetek, ale i zdraví ostatních osob.

Záškoláctví

Úmyslné zanedbání povinné školní docházky je dle Vágnerové (2008:793) jedním ze způsobů jak se lze vyhnout určitým nepříjemnostem a povinnostem, či uniknout z ohrožujícího prostředí. Je tedy třeba zamyslet se nad příčinami, proč se děti a mladistvý těchto úniků dopouští.

Důvodů proč dítě úmyslně nechodí do školy, existuje několik. V první řadě se může jednat o samotné prostředí školy. Jedinec může mít obavu z neúspěchů, z ostatních spolužáků, z náročnosti předmětů, či z přísnosti učitelů. Dalším důvodem bývá nezájem. Konkrétní předměty

jsou pro něj nudné a fádny. Postrádá ve vzdělání motivaci a užitečnost. Mnohdy mívá na programu „důležitější“ záležitosti než být ve škole, což může souviset s jinou nelegální činností.

Podstatnou roli zde samozřejmě hrají rodiče. V mnohých případech se o absenci svého dítěte dozvídají až od učitelů. Může se také stát, že dítě předstírá nemoc, či nevolnost a školu tak zamešká s vědomím rodičů. Někteří rodiče vzdělání jako takové odmítají a záškoláctví naopak podporují, např. dítě místo do školy posílají vydělávat peníze, či po něm požadují starání se o domácnost v době, kdy probíhá výuka. Jiným rodičům chybí autorita, která na své dítě v jistých situacích „zatlačí“.

Problémy výchovného a kázeňského charakteru

Jedná se o problémy vyskytující se v rodinném a ve školním prostředí. V rámci školy může jít o porušování školního řádu, šikanu, narušování výuky, nezáměr o studium, agresivitu vůči okolí, provokaci učitelů, drzost, vulgaritu, neposlušnost, padělání žákovských, či studijních průkazů (rodičovské podpisy, přepis známek apod.), neustálé zapomínání pomůcek, či nepřipravenost, vysoký počet zameškaných neomluvených hodin, atd. (Čáp a Mareš 2001:359).

S obdobnými problémy se mohou rodiče potýkat i v domácnosti. Kurátorům si stěžují na neposlušnost svých potomků, na jejich odsekávání, odmouvání, vulgární projevy, lhaní, nezáměr o mimoškolní aktivity (sport, zájmové činnosti) a na jiné nevhodné a nežádoucí chování.

Šikana

Šikanu chápeme jako jev, při němž dochází ke střetu mezi silnějším a slabším jedincem, či jedinci. Říčan a Janošová (2010:21) vymezují šikanu jako „*ublížování někomu, kdo se nemůže nebo nedovede bránit.*“ Rozdělují ve své knize šikanu přímou a nepřímou. V mnoha případech se však obě formy šikany úzce prolínají. Do šikany přímé lze zařadit např. bití, řezání, kopání apod., ponižování ve smyslu nucení vykonávat

nepříjemné činnosti, slovní útoky atd. Nepřímá šikana je charakterizována jako naprostá ignorace dotyčného. Dítě, či mladistvý je i přes veškerou snahu zapadnout do kolektivu odmítán. Dle zmíněných autorů náleží snaha o integraci do skupiny především dívkám. Projevy nepřímé šikany se objevují u dívek i u chlapců stejně, přičemž u dívek se vyskytuje častěji než šikana přímá. Zajímavým zjištěním je také fakt, že dívky jsou vystaveny šikaně spíše ze strany chlapců, než ze strany ostatních dívek, zatímco chlapci jsou šikanováni jen od chlapců. (Říčan a Janošová 2010:21 – 22, 30). Na půdě školy se tedy většinou jedná o agresivnější chlapce, kteří se snaží přímým typem šikany zajistit co největší obdiv a neposledně vyvolat strach a respekt u ostatních, přihlížejících spolužáků, čímž dochází k utvoření hierarchické skupiny. Dostí znepokojujícím faktem jsou rostoucí projevy šikany s přibývajícím věkem. (Vágnerová 2008:798). V současné době lze také pozorovat šíření kyberšikany.

Oběť, kterou si agresor vybírá, se často odlišuje od ostatních, ať již vzhledem, inteligencí, či sociální třídou. Jedinec, který se stává obětí šikany, trpí ponižením, bolestí a strachem. Šikana může narušit jeho vývoj, sebedůvěru, studijní výsledky a předpoklady, což se odráží na jeho následujícím vzdělání a uplatnění v životě.

Labáth et al. (2002:18) s odkazem na zkušenosti odborníků tvrdí, že agresivní a bezohledné chování je důsledkem kompenzace vlastních nedostatků a nejistoty. Jedinec sám sebe utvrzuje o opaku s pomocí síly.

Požívání alkoholických nápojů, užívání tabáku a drog

Alkohol, tabák a drogy užívané v adolescenci, kdy se tělo jedince vyvíjí, může znamenat výrazné poruchy osobnosti, snadněji vytvořit závislost či zvýšit riziko otrav. (Vašutová 2005:210). Jedním z klíčových aktérů jsou zde vrstevníci, jež mohou dotyčného před těmito negativními vlivy ochránit, či naopak mu setkání s návykovými látkami zprostředkovat. (Nešpor a Csémy 1994:21). V tomto případě nesmí být opomenuta osobnost jedince, zda si dokáže své místo mezi vrstevníky udržet i s odmítnutím nabízených stimulů.

V současnosti je dle mínění kurátorů konzumace alkoholu, užívání tabáku a drog stále častější a oblíbenější. Důvodem, proč se děti a mladiství přiklání k tomuto fenoménu, může být odpoutání se od reálného života, či navození příjemných pocitů, touha po zážitcích, únik od problémů, potřeba zapadnout do kolektivu, snaha zaplnit volný čas a v neposlední řadě pocit dospělosti. Je také třeba zvážit možnou touhu po něčem zakázaném. S tímto problémem úzce souvisí krádeže. (Závislý) jedinec se snaží jakýmkoli způsobem obstarat finance na získání nebezpečných látek. Mohou tedy začít mizet alkoholické nápoje, či peníze z domácnosti, dotyčný se dopouští krádeží v obchodech, okrádá své spolužáky a kamarády. Nezřídka se objevují stížnosti obyvatel na opíjející se mládež, která se následně dopouští přestupků ve formě rušení nočního klidu, vandalismu, či výtržnictví.

Podle Čápa a Mareše (2001:361) „*Problémové chování nasvědčuje tomu, že se dítě dostalo do zátěžových situací, které se mu nedaří adekvátně zvládat. Je mu těžko, potřebuje pomoc. Problémové dítě potřebuje ve zvýšené míře to, co potřebují všechny děti – opravdový lidský vztah s porozuměním (empatií), bezpodmínečným akceptováním a kongruencí ...*“. Co se agresivních projevů týče, jsou determinovány instinkty, kulturou, inteligencí a prostředím. (Říčan a Janošová 2010:36 – 37). Podobné tvrzení uvádí Jiří Dunovský (Dunovský in Pollachová 1993:61) který je přesvědčen, že „*Každý člověk má v sobě zakořeněnou agresi a pasivitu.*“ Záleží tedy spolu s ostatními vlivy na každém z nás, zda se naučíme agresi dostatečně potlačovat, či se jí naučíme ať již negativně, či pozitivně využívat. Příčiny protiprávního chování, které postrádá agresivní charakter, přičítám negativním vlivům, o nichž se zmiňuji níže.³

O tom, jak je důležité věnovat se problémovým dětem a mladistvým, čtenáře přesvědčují svou poznámkou Mareš s Čápem: „*Mnoho významných umělců, vědců aj. bylo v dětství problémovými žáky.*

³ Tím ovšem nemyslím, že tyto negativní vlivy agresivní chování nepodporují. Pouze se domnívám, že tyto faktory nemusejí vždy vést výhradně k agresivnímu jednání (např. záškoláctví) a že nemají vrozené dispozice

Zanedbání problémového dítěte může znamenat ztrátu nejen pro ně, ale i pro jeho okolí a pro společnost.“ (Mareš a Čáp 2001:361)

2.1.2 Negativní vlivy působící na vývoj dítěte

V této kapitole se pokusím přiblížit faktory, jež výrazným způsobem ovlivňují a korigují vývoj dítěte. Chtěla bych se zaměřit především na negativní vlivy, díky kterým se zvyšuje pravděpodobnost výskytu protiprávního jednání u dětí a mládeže.

Rodina

Nepochybně jedním z nevlivnějších faktorů je rodina. Stěžejním bodem pro efektivní pomoc dítěti je dostatečná komunikace s rodiči. Poznání ostatních členů rodiny pomáhá odhalit rodinné prostředí, v němž se klient pohybuje. Lze tak identifikovat možné nedostatky, či nefunkčnost rodiny, které výrazně ovlivňují vývoj a samotnou výchovu klienta. Znaků, kterých by si měli sociální pracovníci při komunikaci a následném posuzování rodin všimnout, je dle Dunovského (1999:106 – 109) osm: (1) složení, (2) stabilita, (3) sociálně ekonomická situace, která závisí na věku, rodinném stavu, vzdělání, zaměstnání rodičů, příjmů a bydlení rodiny, (4) osobnost rodičů, včetně jejich zdravotního i psychického stavu a stupeň společenské adaptace, (5) sourozenci, (6) osobnost samotného dítěte, (7) zájem o dítě a (8) péče o ně. Při důkladném posouzení těchto znaků, lze určit typ rodiny. Na základě vyhodnocení nabízených kritérií lze stanovit čtyři základní rozdělení. A to rodinu funkční, problémovou, dysfunkční a afunkční. Nešpor a Csémy (1994:12) uvádějí ve své studii podobný přehled kritérií, jež vystihuje určité rysy rodiny neméně důležité pro co možná nejvýstižnější odhad rodiny. Přesto, že se jejich kniha věnuje problematice alkoholu a drog, lze dle mého názoru tento přehled aplikovat na všechny problémy. Pro doplnění výše zmíněných bodů mohou dodat například neustálou změnu bydliště, či absenci fixních pravidel v chování dítěte, či mladistvého.

Všechny uvedené znaky se nepochybně podílejí na výchově a rozvoji dětí a mládeže. Záleží však na mnoha aspektech jak k péči o ně přistupovat. Přístup může vést k nárůstu či naopak k eliminaci možných nebezpečí. Nicméně veškeré informace, jež sociální pracovník o rodině získá, mohou být klíčem k pravým důvodům a pohnutkám dětského klienta. Pollachová (1993:65) je přesvědčena o tom, že *„Kořen zla je opravdu v rodině a nevymýtí jej trest, ale výchova.“*

Média

Neměl by být opomíjen negativní vliv sdělovacích prostředků, jakožto dalšího nástroje k utváření lidské osobnosti. Na podporu tohoto tvrzení lze uvést výzkum, který provedla Kolumbijská univerzita. Bylo zjištěno, že čím více času děti věnují sledování obrazovky, tím se jejich agresivita stupňuje. Přičemž chlapci jsou dle průzkumů snadněji ovlivnitelní než dívky. (Antier 2004:71). Kolumbijský případ můžeme bezesporu aplikovat i na evropské země, včetně České republiky. Zcela výstižně je působení médií zachyceno v protestní petici.

Petice spisovatelů, publicistů a umělců

„České dítě této doby vidí víc stříkající krve než voják v první linii. Zná víc rafinovaných způsobů mučení než zkušený gangster. Lidé, kteří mu zemřeli před očima, by naplnili obrovský masový hrob. Masmédia mu běžně nabízejí pohled na drcené kosti a vyhřezlé vnitřnosti. Ukazují mu bolest bez soucitu a smrt bez lítosti. Sadistické ničení živého těla je mu často předváděno jako užitečná dovednost.

Dopouštíme, aby naše děti citově i rozumově zrály v kultuře, v níž je utrpení zlehčováno a násilí oslavováno. Tento vliv nezůstane bez následků. To dokládá řada statistik a závažných vědeckých prací, ale stačí použít zdravého rozumu. Všechny kulturní vzory – i ty nejhorší z nich – svádějí k napodobování a děti jsou vůči nim nejbezbrannější. Kriminalita naší mládeže stále roste. Máme důvodné podezření, že propagace surovosti, která zaplavila média a trhy, se na tom velkou měrou podílí.

Jsme spoluvůrci kultury této země a víme, že i my neseme odpovědnost za její přítomnost i budoucnost. Kdybychom nevěřili v možnost umění ovlivnit cítění lidí, naše práce by ztratila smysl. Proto zvedáme svůj hlas proti nebezpečí, jehož sílu už dnes rozpoznáváme.

Žádáme Parlament České republiky o legislativní úpravu této problematiky. Necht' je

- 1. zakázáno prodávat a půjčovat dětem a mládeži jakékoli nosiče informací, které ohrožují jejich zdravý vývoj;*
- 2. účinným způsobem regulováno veřejné předvádění brutality, zejména v televizi a v kinech*

(Nešpor a Csémy 1994:46)

Ovšem jak můžeme pozorovat, ani „zvedání hlasu proti nebezpečí“ nemá výraznější účinky. I když je samozřejmě na místě ocenit snahu bojovat proti tomuto problému.

Vrstevníci

Skupina dětí sdílející podobnou věkovou kategorii vytváří na jedince určitý nátlak, který se následně promítá do jeho chování a vnímání okolí. Vědomí příslušnosti do jisté skupiny s sebou mimo jiné přináší dodržování určitého řádu a pravidel. Dochází ke vzniku specifických shromáždění, kam mají přístup například pouze dívky apod. Záleží na jedinci, s jakou skupinou se chce více identifikovat a zda splňuje stanovená kritéria pro přijetí.

Pro vyvíjejícího se jedince je důležité mít pocit sounáležitosti a podpory, proto usiluje o získání svého místa v daném uskupení. Je možné, že se dítě stane součástí party, jež se staví proti společenským konvencím. Negativní vliv vrstevníků, vzájemné vybízení k provádění protisociálního jednání může také vést k návštěvě kurátora. Ten by měl vzít v potaz organizaci party, její případné „iniciační rituály“ a v podstatě analyzovat její celkový systém.

Lokalita – větší město

Ovlivňujícím faktorem je i prostředí, v němž dítě, či mladistvý vyrůstá. V menším městě, či na venkově je do jisté míry od rizikového jednání izolován. Nemá tolik příležitostí přijít do styku například s návykovými látkami, se sprejerstvím apod. Svou roli zde nepochybně hraje také absence anonymity. Lze zde pozorovat intenzivnější sociální kontrolu. Dle Krause (2008:99) bývají děti na vesnici méně problémové a jeví výraznější zájem o vzdělávání, přesto však dosahují slabších výsledků než jejich vrstevníci ve městech. Tento poznatek může být zapříčiněn horší kvalitou školní výuky, či nedostatkem finančních prostředků na zakoupení novějších pomůcek. Což se samozřejmě může odrazit na uplatnění jedinců v následujících letech. Nicméně podle výpovědi kurátora, působícího v malém městě, je odlišnost v chování dětí a mládeže vyrůstající v obci a naopak ve velkém městě více než patrná.

Na závěr mohu dodat, že zmíněné body umožňují kurátorům sestavit přibližnou anamnézu jedince, proto by je neměl v žádném případě opomíjet. Dle psychologa Alfreda Adlera „*může být kriminální jednání výslednicí závisti a nenávisti vůči druhým, nebo důsledkem zhýčkanosti rozmazlených dětí, které si neumějí a nechtějí nic odepřít*“. (Jedlička et al. 2004:90). Na což můžeme navázat Marešem a Čápem (2001:358), podle kterých je důležité vychovávat, neustále posilovat a podporovat příznivé znaky a stanoviska dítěte. Je třeba poskytnout dítěti citové zázemí a pocit užitečnosti. Tak lze předcházet negativním vlivům okolí.

2.2 Kurátoři pro děti a mládež

Na tomto místě se pokusím objasnit pozici kurátora pro děti a mládež. Představím smysl jeho práce, postupy a cíle, jichž se pokouší dosáhnout.

Kurátoři pro děti a mládež spadají do oblasti sociálních pracovníků, kteří se svou činností snaží minimalizovat problémy jedinců, či skupin (Kraus 2008:56), v tomto případě tedy dětí a mládeže. Podle Slovníku sociální práce (Matoušek 2008:92) je kurátor pro děti a mládež „*odborný pracovník státní sociální pomoci, který se zabývá dětmi a mladistvými obtížně vychovatelnými, mladistvými pachateli trestné činnosti i jejich rodinami, jimž poskytuje poradenskou a socioterapeutickou pomoc.*“ Výstižnou definici kurátora pro děti a mládež uvádí Matoušek v publikaci Sociální práce v praxi. Kurátor „*má poskytovat pomoc při překonávání nepříznivých sociálních podmínek a výchovných vlivů s cílem umožnit dítěti začlenění do společnosti.*“ (Matoušek 2005:270). Matoušek spolu s Kroftovou (2003:154) ve své knize Mládež a delikvence blíže specifikují klienty kurátora. Podle zmíněných autorů se kurátoři starají o „*děti mladší než 15 let, které se dopustily činu, jenž by byl u staršího člověka klasifikován jako trestný, o mladistvé ve věku 15-18 let, kteří se dopustili přestupku nebo trestného činu a bylo u nich zahájeno trestní stíhání, a konečně o děti a mladistvé, kteří mají opakované vážné poruchy chování ...*“. Specifikaci nejčastějších přestupků a trestných činů, díky kterým se dítě stává klientem kurátora, uvádím níže. Práci kurátora lze zařadit do profesí interdisciplinárních. Úzce se prolíná s psychologií, pedagogikou, s právní disciplínou.

Zákon č. 359/1999 Sb. vymezuje několik oblastí, jež spadají do kompetencí kurátora. V první řadě kurátor pracuje s dětmi, které žijí nemorálním a zahálčivým životem, to znamená, že se dopouštějí záškoláctví, prostituce, požívání alkoholu, návykových látek, páchání trestných činů, útěků z domova, či z jiných zařízení, jež mají nad dětmi vykonávat dohled. Dále se stará o administrativní záležitosti týkající se těchto dětí. V jeho pravomoci je navrhnout ústavní výchovu, kontrolovat prostředí, v němž klient žije. Spolupracuje s policií, lékaři, se školou a jinými institucemi. Je přítomen u soudních líčení a veškerých záležitostí, jež se k tomu vztahují (výslech apod.). (Zákon č. 359/1999 Sb.)

2.2.1 Metody a postupy práce kurátora

Kurátor pro děti a mládež je tedy jednou z profesí, jejímž posláním je pomáhat druhým. Soustředí se na nepříznivé faktory ovlivňující zdravý vývoj jedince a pokouší se o jejich maximální zmírnění. Interakce a sezení kurátora s klientem má výchovný charakter. Před prvním setkáním je sociální pracovník obeznámen s činem, který dítě, či mladistvý spáchal, a to prostřednictvím policie, školy, rodičů, či ostatních obyvatel. Na této konzultaci dotyčného napomíná, pokouší se mu objasnit, co udělal špatně a co může následovat, pokud se podobných činů bude dopouštět opakovaně.

Podobně jako jiný sociální pracovník, se kurátor snaží odhalit ve vysvětlení klienta interpretační schémata, jejichž prostřednictvím se ho pokouší pochopit. Je nutné vzít v potaz, že při sezení často dochází k neúplným či nepravdivým výpovědím, proto kurátor vytváří své vlastní objasnění. (Janoušek 2007:125). Podstatná je i snaha zachytit a posléze interpretovat neverbální projevy komunikace klienta. Při vysvětlování celé události ze strany klienta je důležité všimnout si tónu, intonace, držení těla, což může pomoci odhalit duševní rozpoložení, v němž se klient nachází a následně s ním dle těchto zjištění komunikovat. Jak uvádí Kraus, kurátor, či jiný sociální pracovník by měl „*vyhodnotit konkrétní situaci a podle ní zvolit vhodný přístup a styl své intervence.*“ (Kraus 2008:137). Zajímavé tvrzení uvádí i Bourdieu (2000:59) „*Do každé interakce se prostřednictvím schémat vnímání a hodnocení, vepsaných do těl zúčastněných aktérů, zapojuje celá sociální struktura. Schémata (...) vstupují mezi aktéra a jeho tělo od samého počátku, neboť podle nich se formují jak reakce či představy, které jeho tělo vyvolá u druhých, tak i způsob, jakým tyto reakce vnímá on sám.*“

Při výkonu své práce se kurátor může setkávat s určitými překážkami ve formě odmítání spolupráce, či obhajování spáchaných činů, svalování viny na druhé apod. Samozřejmě i samotný pracovník se potýká s četnými aspekty, jež korigují jeho činnost, přestože má být jeho

přístup objektivní. Jedná se o genderové stereotypy, o nichž se zmiňují níže, dále o rasové a etnické předsudky, osobní sympatie, emoce a jiné okolnosti. (Kraus 2008:154 – 155).

Kurátoři konstruují možné vzorce očekávání, se kterými děti, či mladiství a jejich rodiče přicházejí. Většina rodičů vkládá do kurátorů důvěru, chápe, že se jim v této nelehké situaci snaží pomoci, představují pro rodiče naději. Existují ovšem i rodiče, kteří kurátorovu práci podceňují, zpochybňují, mají výhrady vůči jejich osobě a zkušenostem.⁴ Může tedy docházet ke vzájemným konfrontacím, ohledně kurátorovy kompetentnosti apod. Rodiče mohou také přenášet část zodpovědnosti za opakující se chování svého dítěte na kurátora. Je zřejmé, že dle mínění a přístupu rodičů, se formují i názory samotných dětí.⁵ Pokud se rodič vyjadřuje před dítětem o kurátorovi negativně, lze předpokládat, že dítě nebude mít ke kurátorovi důvěru a bude k němu přistupovat odmítavě.

2.2.2 Smysl práce kurátora

Již v předchozích kapitolách byl smysl práce kurátora naznačen, proto se mu v této kapitole věnuji jen krátce. Smyslem práce kurátora je „resocializace“, tedy snaha o znovu začlenění jedince do společnosti (Kraus 2008:60). Kurátor své klienty směřuje k vedení řádného a společností žádaného života. Usiluje o zabránění jednání, jež narušuje občanské soužití. V podstatě každý odborník, který se pohybuje ve sféře poradenství, či péče má za cíl optimalizovat následný život klienta.

2.3 Gender

Termín gender, který je pro tuto práci jedním z klíčových, se vzhledem k nekorektnosti českého překladu, nechává v původním anglickém znění. V Sociologickém slovníku je gender definován jako „*pojem označující nikoli biologické, ale soc. aspekty pohlaví.*“ (Jandourek

⁴ Dle výpovědi jednoho respondenta se lze setkat s výroky typu: „Vy nemáte vlastní děti, tak nemůžete vědět jaký to je.“

⁵ Děti bývají snadno ovlivnitelné, mladiství do jisté míry také, ale již mají „svoji hlavu“

2001:90). Zde bychom si měly vyjasnit rozdíl mezi pohlavím a gendrem, aby nedošlo k případnému nedorozumění. Badatelka Ann Oakley (2000:20) tvrdí, že pohlaví lze rozpoznat dle znatelných biologických rozdílů a je neměnné, zatímco gender souvisí s kulturou a diferenciací mezi maskulinitou a feminitou, a může být proměnlivý. Také Suzanne Kessler a Wendy McKenn definují gender jako označení pro psychologické, sociální a kulturní aspekty mužství či ženství, kdežto pohlaví (sex) je obecným pojmem pro biologické složky mužství a ženství. (Kessler a McKenna 1978:9). Petr Pavlík (Pavlík in Smetáčková 2007:7) vymezuje gender jako *„kulturně-sociální koncept, který vyjadřuje představu, že lidské bytosti lze dělit na dvě skupiny – ženy a muže, jež jsou definovány protikladně a hierarchicky, přičemž jim jsou přisuzovány odlišné charakteristiky, schopnosti a další sociální atributy, ...“* Být mužem, či ženou se člověk učí. V rámci socializace si osvojuje vzorce chování typické pro muže a naopak pro ženu. Je však nutné uvědomit si, že každá společnost může mít odlišné představy o typicky ženském a mužském chování. V určitých kulturách dívky mnohdy bývají chápány jako „pomíjivé existence“, jejichž zásadním úkolem je rodit děti. (Pollachová, 1993, s. 4). Z čehož jasně vyplývá role ženy a s ní spojená očekávání.

Pokud se zaměříme na historii genderu a jeho vnímání, lze již ve studiích ze 17. století pozorovat potřebu diferenciaci mezi genderem a pohlavím. (Oakley 2000:20). Především v minulých staletí jsme mohli být svědky střetu biologického a sociálně kulturního determinismu, jakožto dvojími zastánci genderové podstaty. Jednalo se o vznik biologického determinismu, na což reagovali zastánci determinismu sociálně kulturního, kteří jsou přesvědčeni o sociálním a kulturním vlivu, jež se podílí na formování lidské osobnosti. V dnešní společnosti již tento názor převládá.

Již od prvních chvil narození jsou děti vštěpovány genderové rozdíly. I když si to rodiče a okolí nemusí zcela uvědomovat, je zkrátka tato diferenciaci zakořeněna někde hluboko v lidském nitru. Na dívku čeká pokoj plný panenek a naopak pro chlapce jsou připravena autíčka a jiné chlapecké hračky. Děti se tedy stávají příjemci genderových rolí, které

směřují jejich chování podle společenského očekávání. Výraz gender lze chápat jako sociální konstrukt, který reguluje chování jedince

2.3.1 Genderové stereotypy

Genderové stereotypy představují charakteristické atributy přiřítané určité kategorii. Jedná se o jisté předsudky, skrze které na jednotlivce, či skupinu nahlížíme optikou obecně sdílených představ. Od žen se v naší společnosti prozatím stále očekává péče o druhé, starost o domácnost, citlivost, jemnost, křehkost, půvab, žena je tím, kdo vytváří emocionální zázemí. K mužským atributům se řadí agresivita, dominance, racionalita, v roli otce se předpokládá, že ochrání a finančně zabezpečí rodinu.

Obecně lze genderové stereotypy spatřovat v chování, či jednání. Je však nutné uvědomit si realizaci genderových stereotypů také v lingvistické oblasti. Pokud dospělý jedinec mluví s dívkou, v drtivé většině používá právě jemnější způsob. Tím myslím tón hlasu, melodii, dále oslovení, které dospělý používá. Tedy od nejrůznějších zdobnělin až po ztotožňování s milými a příjemnými subjekty, „sluníčko“, „beruška“, „koťátko“ apod. V porovnání s mluvou, kterou používá dospělý jedinec u dívky, lze u interakce s chlapcem vnímat označení, které se tradičně pojí s maskulinitou. Chlapci často bývají „siláci“, „tvrďáci“ a „frajeři“.

Ovšem ne každému dítěti a mladistvému se tento typ komunikace a označování líbí. V některých situacích si mohou dokonce připadat trapně. Tento specifický typ komunikace chlapce a dívky pouze utvrzuje o genderových stereotypch. Zmíněné oslovování se může následně odrážet v chování a jednání a neposledně se projevuje ve vnímání sebe sama.

Adolescence u dívek a chlapců

Nyní bych se chtěla zaměřit na adolescenci, která je stěžejním a nezbytným bodem ve formování lidské osobnosti.⁶ Domnívám se, že právě toto období je jedno z nejkritičtějších pro následný rozvoj, či naopak eliminaci rizikových situací. Jedincům je dopřána větší volnost, nejsou již podrobovány přílišné kontrole ze strany rodičů, či jiných dospělých osob.

V knize *Adolescence* popisuje psycholog a pedagog G. S. Hall dospívání „jako nevyhnutelný a dramatický střet protikladných tendencí v člověku“. (Hall in Macek 2003: 14). Dospívající jedinec „je napůl necivilizovaný divoch s nekontrolovatelnými impulzy, teprve postupně se „civilizuje“ (zpravidla až po dvacátém roce života) a mění se v zodpovědného člena moderní společnosti.“ (Macek 2003:14). Z pohledu mládeže mnohdy dospívání znamená dobu „kdy se člověk diví, jak tak nemožní lidé mohly mít tak skvělé dítě.“ (Nešpor a Czémy 1994:41). V těle dospívajících nastávají biologické změny, s nimiž si často neví rady. Je důležité, aby adolescent právě v tomto období akceptoval své měnící se tělo, dále hranice mezi jím a autoritou a intenzivněji se po stránce sociální, emocionální a osobnostní zdokonaloval. (Macek 2003:17). Dospívající jedinci se mohou kvůli přirozeným biologickým změnám stát terčem posměchu. Každá viditelnější a znatelnější změna může zapříčinit agresivní chování, a to mimo jiné směrem k rodičům.

Adolescence u dívek

U dívek dochází k výraznějšímu tvarování postavy, což málokterá dívka snáší. Zkrášlující procedury v podobě piercingu či tetování, chápe jako revoltu proti vlastnímu tělu. Toto období je také spojeno s častým výskytem poruchy příjmu potravy. Pro vyvíjející se tělo je tato nemoc velice nebezpečná a její následky si může dívka nést po celý zbytek

⁶ Co se časového zařazení týče, chápu dospívání od 11 do 21/22 let, přičemž bývá toto období rozdělováno na další dva časové úseky, tedy na pubescenci (od 11/12 do 14/15 let) a adolescenci (od 15 do 21/22 let). (Vašutová 2005:57 – 58, 65)

svého života. Všechny tyto zmíněné „znaky dospívání“ mohou být, a často jsou, příčinou rozporu mezi dcerou a jejími rodiči. Rodiče málokdy pochopí, že se dívka ve svém měnícím se těle neumí zcela vyznat, a proto se mnohdy snaží od této skutečnosti odvést pozornost prostřednictvím např. specifických způsobů oblékání apod. Konflikty mezi rodiči a dospívající dcerou jsou také jedním z důvodů, kdy se lze obrátit na kurátora.

Adolescence u chlapců

Chlapci, u kterých dospívání probíhá bez jakýchkoli znatelnějších příznaků, bývají více oblíbení a sebevědomí. Pokud se však jejich tělesné dospívání zpomalí, hůře to snášejí. (Vašutová 2005:61). A mohou se důsledkem toho stát obětí ať již přímé, či nepřímé šikany. V ojedinělých případech též dochází k poruchám příjmu potravy, což si možná mnozí z nás neuvědomují, právě díky stereotypnímu přičítání tohoto jevu výhradně dívkám. Nicméně se dospívající chlapec, podobně jako dívka, snaží vyrovnat s přechodem do dospělosti způsoby, které se mohou zdát dospělým jedincům nepřijatelné.

Z výše zmíněného je patrné, že v obecné rovině probíhá dospívání u dívek a chlapců obdobně. Pokud se však detailněji zaměříme na konkrétní znaky, odhalíme výraznější difference, které se v tomto období u jednotlivého genderu objevují. S ohledem na téma této práce blížeji popíši odlišnosti v deviantním chování.

2.3.2 Diferenciace v deviantním chování dívek a chlapců

V této části popíši genderové rozdíly mezi dívkou a chlapcem v kontextu deviantního chování.

Často se můžeme setkat s přesvědčením, že agresivní chování je projevem převážně chlapců. Proto může být tento rys objevující se u dívek dosti zarážející. Jedním z důvodů, proč se jakékoli deviantní chování objevuje spíše u chlapců, je, že chlapci nejsou podrobováni

takové sociální kontrole jako dívky. (Matoušek a Kroftová 2003:33). Obecně lze říci, že „*Děti a mládež kteréhokoli věku, které se nechovají podle vzorce přisuzovaného jejich pohlaví, jsou pokládány za problémové*“. (Oakley 2000:39).⁷

V knize Nejčastější poruchy chování dětí od Alana Traina je uvedeno, že projevem asociálního chování trpí spíše chlapci než dívky. Chlapci nedodrží řád, mají větší sklon ke krádežím, vandalismu a rvačkám. Dívky naopak více lžou, dopouštějí se záškoláctví, útěků z domova, což může vyústit až v prostituci. (Train 2001:64). U dívek můžeme pozorovat agresivní chování ve formě verbální komunikace, může se jednat o pomluvy, intriky atd. Spíše dívky volí při svém projevu hrubé a vulgární výrazy. (Antier 2004:77). Užívají tedy převážně slovní napadení, zatímco chlapci se častěji přiklánějí k fyzickým útokům.

Richard Jedlička et al. (2004:242) uvádějí, že tím, kdo má nejčastěji problémy kázeňského charakteru, nejví patřičný zájem o výuku a svým chováním jí narušuje, je chlapec. Svým projevem se dotyčný řadí k méně oblíbeným typům mezi spolužáky. Autoři blíže specifikují rysy chlapce, které ostatním připadají přehnané a nesmyslné, proto se takovému jedinci mohou stranit. Jedná se např. o bezdůvodné záchvaty vzteku a podrážděnosti, pro okolí nevysvětlitelné emocionální projevy.

Ann Oakley ve své knize popisuje výzkum, který zkoumal vliv rodičovské výchovy na chlapce a dívky. Nejprokazatelnější diference byla spatřena v agresivním chování, jež bylo u chlapců rodiči v určité míře podporováno. Agresivita byla považována za nepochybný atribut mužství. Jiný výzkum, který je v knize uveden, také potvrdil větší agresivitu chlapců spíše než dívek. U chlapců ve věku 2 – 4,5 roku bylo útočné chování namířeno proti ostatním dětem, byla zaznamenána hyperaktivita a problémy v chování. Dále bylo zjištěno, že „*malí chlapci pozitivně hodnotí*

⁷Tento výrok naznačuje, že pokud si nevíme rady s jistou abnormalitou, jež se u jedince vyskytuje, zařadíme ho do skupiny problémových.

agresivitu u ostatních chlapců“ (Oakley 2000:54), což u dívek prokázáno nebylo. Podobné tvrzení uvádí také Pierre Bourdieu (2000:49), „*mužnost potřebuje druhé muže, aby ji v její pravé povaze aktuálního, či potenciálního násilí ocenili a aby potvrdili její příslušnost ke skupině „pravých mužů*“.“ Ze zmíněných dvou výroků lze usuzovat, že existence obdivu agresivního chování u mužského pohlaví, se vyskytuje již od raného dětství až do dospělosti.⁸

Z výše zmíněných publikací je patrné, že nejmarkantnější diferencí lze pozorovat ve formě agresivního chování. Přičemž tedy chlapci se často dopouštějí přímých fyzických útoků, což souvisí a je všeobecně považováno za mužské projevy. K dívce zkrátka více méně stále patří připisovaný stereotypní feminní status, tedy že by měla být „*usměvavá, sympatická, pozorná, poddaná, nevtíravá, zdrženlivá, případně neviditelná*.“ (Bourdieu 2000:61). Přesto, že se Bourdieu o těchto attributech zmiňuje v kontextu očekávaného ženského chování směrem k mužům, je dle mého názoru obdobné chování v naší společnosti implicitně vyžadováno ve veškerých sférách. I když se začínají čím dál více objevovat snahy tento trend potlačit.

⁸ Předpokládám, že má Bourdieu výrazem „muž“ namysli plnoletého jedince. Přičemž bych v tomto případě doplnila horní věkovou hranici, protože se domnívám, že je takovéto chování pozitivně hodnoceno jen do určitého věku posuzujícího jedince.

3 Metodologická část

Realizace výzkumu je nepochybně založena na vhodném výběru výzkumných metod. V následující kapitole tedy popíši zvolenou metodu šetření, pomocí které se budu snažit odpovědět na hlavní výzkumnou otázku. Dále se budu zabývat dílčími otázkami, zaměřím se na výběr vzorku a techniku sběru dat.

3.1 Metoda výzkumu

Za hlavní metodu šetření jsem zvolila kvalitativní výzkum, jež se snaží „... přispět k pochopení celkového kontextu a emočních a psychosociálních aspektů určitého typu lidského jednání, které se promítá do celospolečenských jevů.“ (Kraus 2008:36). Kvalitativním výzkumem se pokoušíme zachytit „... jak vidí, definují sociální svět lidé, kteří v něm žijí ...“ (Žižlavský 2003:108). Jednou z preferencí kvalitativního výzkumu je důkladnější analýza výzkumného vzorku. Pokud však dáme přednost hloubce výzkumu, pak je třeba ustoupit od šířky. (Žižlavský 2003:108 – 109).

Tuto metodu jsem zvolila z důvodu povahy výzkumného problému. Domnívám se, že pro účel této práce, tedy „proniknout do myšlení“ kurátorů, je tento typ výzkumu nejvhodnější.

3.2 Dílčí výzkumné otázky

Formulace dílčích výzkumných otázek se stane podkladem pro získání odpovědi na hlavní otázku.

První dílčí výzkumná otázka: Zajímá mě, genderová rozdílnost předpokládaná u agresivnějších jedinců s ohledem na jejich výšku a tělesnou stavbu.

Druhá výzkumná otázka se snaží zjistit, zda kurátoři vnímají rozdíl mezi způsobem komunikace u dívek a u chlapců. Podle Antiera (2004) lze

předpokládat, že dívky používají negativní formy komunikace častěji, než chlapci. Pozorují kurátoři určité odlišnosti v komunikaci u dívek a chlapců?

3.3 Výzkumný soubor a metoda sběru dat

Kvalitativní výzkum se zabývá, jak již bylo řečeno, menším počtem respondentů, z toho důvodu je možné zvolit si výzkumný vzorek záměrně. Díky záměrnému výběru lze stanovit kritéria, jež má vzorek splňovat. (Žižlavský 2003:113). V našem případě musí pracovat jako kurátor pro děti a mládež.

Za metodu sběru dat, jsem v tomto případě zvolila polostrukturované interview. Polostrukturovaný rozhovor spočívá ve stanovení specifického rámce, v němž dotyčnému klademe otázky. Pořadí otázek není fixně stanoveno, záleží na vývoji situace. (Mioviský 2006:159). Lze tedy říci, že tazatel si svého respondenta, díky otázkám směřuje, dle požadovaného cíle.

V tomto typu rozhovoru bychom podle Mioviského našli jisté prvky typické pro strukturovaný, ale i pro nestrukturovaný rozhovor. V určité části může být vyžadován přesný postup otázek, jinde naopak může mít respondent více prostoru. (Mioviský 2006:160). Tazatel tak může být obeznámen s dalšími tematickými okruhy, jež mohou výrazným způsobem přispět do výzkumného šetření.

Rozhovory byly provedeny s pěti kurátory, přičemž jeden z nich působil v odlišném městě. Interview probíhaly v kancelářích kurátorů. Průběh rozhovorů nebyl žádným způsobem nahrán, a to z důvodu přirozenosti respondentů. Domnívám se, že při vědomí nahrávání by se kurátor neodvážil projevit svůj subjektivní pohled, který je pro můj výzkum jedním ze zásadních. Nicméně jsem si během rozhovoru poznamenávala určité výroky a pojmy, které mi mohou pomoci při analýze a následné interpretaci dat. Konkrétní výroky kurátorů jsou uvedeny v uvozovkách.

4 Empirická část

Empirická část mé bakalářské práce vychází z výzkumného šetření, jehož cílem bylo zjistit, jak kurátoři vnímají genderové rozdíly u svých klientů. V návaznosti na teoretickou a metodologickou část, se pokusím tento cíl odhalit. Z důvodu respektování mlčenlivosti, nebudou v textu uváděna jména a další citlivé údaje, jež by mohly jakýmkoliv způsobem dotyčného ohrozit.

Na úvod zmíním faktory, které se dle kurátorů významně podílí na jejich přístupu a vnímání. Jedním z nich je bezpochyby délka praxe a množství získaných zkušeností. Je na místě zdůraznit, že o spáchaných přestupcích se kurátoři dozvídají skrze policii, školu, či rodiče, je tedy zřejmé, že netuší, jak budoucí klient vypadá. Další z faktorů, který jim může pomoci vytvořit si přibližnou představu o klientovi, jsou právě genderové stereotypy, či povaha spáchaného činu. Významným ukazatelem také může být jméno dotyčného, které odhalí, zda se jedná o příslušníka českého, či jiného etnika. Přičemž se i tento fakt může odrážet na následné konstrukci. Např. pokud se krádeže dopustil klient, jehož příjmení zní romsky, (stereotypně) předpokládá kurátor, že kradl kvůli ekonomické situaci. Dle spáchaného činu se též pokoušejí odhalit rozumovou vyspělost, sociální postavení rodiny. Nyní se však již zaměřím na konkrétní výzkumné otázky.

První dílčí otázka: Zajímá mě genderová rozdílnost předpokládaná u agresivnějších jedinců s ohledem na jejich výšku a tělesnou stavbu.

Jelikož dle zkušeností, bývají těmi nejaktivnějšími agresory chlapci, jsou kurátoři připraveni na příchod, po určité stránce silného a sebejistého jedince se specifickými a často se opakujícími chlapeckými vlastnostmi.⁹ Což může díky stereotypní představě vyvolat obraz chlapce robustního a statného. V situacích, kdy se deviantního chování dopouští dívka, ze stereotypní perspektivy křehká a něžná, může to evokovat představu

⁹ „výbušnost“, „provokace“, „vzdor“, „neposlušnost“, „agresivní chování“, „problémy v komunikaci“.

dívky jak robustní, tak i drobné tělesné konstrukce. Genderové stereotypy nám sice ženu prezentují jako citlivou, pečující a starostlivou, nelze si však pod tím představit jednoznačnou spojitost s robustní, či naopak s drobnou postavou.

Podle výpovědí kurátorů se objevují situace, kdy se u dívek robustnější postava stává naopak spíše terčem posměchu a slovní šikany. Jsou známy případy, kdy se ostatní spolužáci, tzn. jak chlapci, tak i dívky, dotyčné „štítí“ a cítí k ní odpor. Vysmívají se jí právě pro její silnější postavu, či kvůli viditelným projevům adolescence, jako je např. problematická pleť. Podobně se ostatní děti chovají i ke chlapci, který vykazuje obdobné znaky, jako zmíněná dívka. Chlapec může čelit i fyzickému napadání ze strany ostatních chlapců. K fyzickému napadání dívek spíše nedochází.

Jak podotkl jeden z kurátorů „některé děti zkrátka nezapadaj, ať je to kvůli oblečení nebo čemukoliv jinýmu, co se ostatním nezdá“. Tento výrok potvrzuje názor, jež uvádí Vágnerová (2008:798) „*V dětské skupině existuje značný tlak na konformitu, který je posilován potřebou vytvářet jednotlivou tlupu, kde jsou všichni stejní. Kdo je jiný, nebývá tolerován.*“ Pokud se objeví jakákoli odlišnost v naší blízkosti, nejsme si zcela jisti jak v tomto případě zareagovat, někteří volí cestu posměchu a agrese. Nicméně je zajímavé, že mnoho takto šikanovaných dětí pochází ze sociálně slabší rodiny.¹⁰

Za snahu vzdorovat takovému jednání, ať již vlastními silami, či s pomocí vyučujících, sklízí dotyčný pouze další výsměchy, navíc je označen za „žalobníčka“ a šikanování pokračuje nadále. Problémem je, že většina vyučujících na našich školách postrádá respekt. Určité případy, jako např. výše zmíněný, by měli být schopni vyřešit sami, pokud se samozřejmě nejedná o závažnější formy šikany. V tom případě je nutné obrátit se na odborníka, jímž může být právě kurátor.

¹⁰ pojem „sociálně slabá rodina“ chápou v tomto kontextu jako rodinu, která nedisponuje dostatečnými finančními prostředky.

Napadané dítě mívá nízké sebevědomí, uzavírá se do sebe, od ostatních „se izoluje a jejich [dětí] chování začne časem ignorovat“, mnohdy dochází i ke zhoršení prospěchu. V ojedinělých případech však dotyčný na podobnou situaci reaguje opačně. Negativní projevy přijímá jako poháněcí podnět, jež ho posouvá dál. Jak již bylo řečeno, v období adolescence je pro dítě více než důležité mít kolem sebe kamarády, se kterými může sdílet veškeré nesnáze. Pokud je však ostatními neustále odmítáno, mohou se dostavit závažnější psychické problémy, projevující se po zbytek života. Jedinec ztrácí schopnost navazovat mezilidské vztahy, pokud si tedy v ranějším dětství stihl tuto schopnost osvojit.

Ke kurátory vnímaným genderovým rozdílům v agresivním chování lze zařadit formu užívané agrese, což se však znatelnějším způsobem neodráží od tělesné konstrukce. Naopak co se robustnějšího rozložení postavy týče, je zřejmá agresivní útočnost na dotyčného jedince. Jak lze vidět na uvedeném příkladu. Přičemž jsou tedy pozorovány verbální útoky ze strany dívek a fyzické útoky ze strany chlapců. Což ovšem neznamena striktní rozdělení daných projevů. I chlapec „se posmívá dětem“, má „nevhodné komentáře“. Fyzickému napadání často předcházejí urážející a ponižující poznámky, které však nemusí vyústit do fyzického ubližování.

Dívky jsou kurátory všeobecně brány jako „poslušnější“ a je od nich očekávána snazší spolupráce než s chlapcem, což mimo jiné potvrzuje výrok, že „holkám stačí domluva“. I když to samozřejmě neznamena, že dívky přijmou napomínání ze strany kurátora s pochopením a okamžitě, jak se lze dočíst v následující kapitole, která se zabývá formami komunikace. V mnoha případech tomu ale skutečně tak je, především díky autoritě, kterou kurátor bezpochyby má. Významnou úlohu zde hrají nepochybně rodiče. „Je znát, že na holku ty rodiče víc zatlačej, u kluků to berou jinak“. I když se samozřejmě liší „rodič od rodiče“. Ze zmíněného tvrzení vyplývá stálé, ač vědomé, či nevědomé přihlížení k genderovým stereotypům, a to jak ze strany rodičů, tak i kurátorů. Je tedy zřejmá sociální kontrola nad dívčím chováním, zatímco chování chlapce mírně vybočující z normy je více tolerováno.

Druhá výzkumná otázka se týká verbální a neverbální komunikace. Pomocí této otázky se pokusím zjistit, zda kurátoři vnímají rozdíl mezi způsobem komunikace u dívek a u chlapců. Pozorují kurátoři genderové rozdíly v komunikaci?

Dle určitých zjištění, např. u Antiera (2004), bylo zaznamenáno, že dívky používají negativní formy komunikace častěji, než chlapci. Což vnímá i většina mých respondentů, dá se podle nich očekávat určitá konfrontace mezi dívkou a kurátorem, či dívkou a rodičem, spíše než mezi chlapcem a uvedenými dospělými jedinci. Vedle používání verbální komunikace mohu dodat i frekventovanější užívání neverbálních projevů. Což ovšem samozřejmě neznamená, že se jedná o výhradně dívčí projevy, lze se s nimi pouze setkat častěji.

Nejčastějšími neverbálními znaky, které kurátoři u dívek pozorují je „dělání obličejů“, „pozice těla v odmítavém přístupu“. Z verbálních projevů převažuje „odsekávání“, „drzost“, „fantazírování“. „Dělání obličejů“ – tímto výrazem je myšleno „obracení očí v sloup“, „různý šklebení“, „tupý a nechápavý výraz“ i když je klientce známo, čeho se dopustila a že její jednání bylo v rozporu se společenskými konvencemi. Odmítavá pozice těla mi byla názorně předvedena, jedná se o zalomení rukou. Na dívčím obličejí lze také častěji pozorovat „urážlivost“ a „podrážděnost“. Jak podotkl jeden z respondentů, „některý holky sou prostě uražený a dotčený, když je v šestnácti letech poučujete, jak se maj chovat.“ Dívky si také „víc vymejšlej“ a častěji u nich dochází k pozměňování výpovědí. Podle vyjádření účastníka šetření jsou dívky doslova „přebornice na ksichy.“ Čtyři z dotazovaných pracovníků naznačili, že skrze neverbální komunikaci jim dívky dávají jasně najevo, co si o celém sezení a především o samotném kurátorovi myslí.

Co se chlapců týče, často se u nich jedná o „nepřítomný výraz“, což kurátor interpretuje jako „tak já si to tu teda vodsedim, když to musí bejt.“ Nebo se naopak „tváří jako že chápou co říkáte a za tejdén to udělaj zas.“

Pokud kurátor, s ohledem na své zkušenosti a na věk klienta, v chování nezletilých rozpozná výše zmíněné znaky, vyvolá to v něm pocit, že jím pohrdají a dávají viditelně najevo odmítání jakýchkoli způsobů pomoci. Změní tedy svůj přístup a domlouvají dotyčným důrazněji. Z napomínání spíše v přívětivém duchu se stává razantní výchovná domluva.

Je nutné podotknout, že si všímají klientova chování již při vstupu do kanceláře. Z reakcí a chování lze totiž někdy vyčíst daleko víc než z pořízeného zápisu. Je možné odhalit, zda to, co klient říká, myslí upřímně, zda ho spáchaný přestupek mrzí. A to prostřednictvím mimoslovních sdělení, tedy intonací, ironií, brekem, studem (klopení očí), úšklebky apod. Pokud však stálý klient tvrdí a slibuje, že se polepší, přičemž se po tomto přesvědčování opakovaně dopouští přestupku, je na něj kurátor přísnější i pokud klient tomuto tvrzení pomáhá slzami.

Lze shrnout, že pokud se kurátoři opakovaně setkávají se specifickými jevy, z výše zmíněného, tedy s výbušností šikanujících chlapců, s nevhodnými a útočnými slovními projevy a lhaním u dívek, s pasivním spolupráci ze strany chlapců apod., je pravděpodobné, že takové jednání bude ovlivňovat jejich přístup k ostatním klientům a klientkám. Poté záleží na každém jedinci, zda tento předpoklad kurátorů potvrdí, či vyvrátí. Dá se tedy konstatovat, že si kurátoři vytváří své vlastní stereotypy.

5 ZÁVĚR

Cílem této práce bylo zachytit, jak kurátoři vnímají genderové rozdíly u svých klientů. Za tímto účelem byly provedeny polostrukturované rozhovory, kde jsem se soustředila na respondenty prezentované odlišnosti v dívčím a chlapeckém chování.

Ve své práci jsem se pokusila blíže představit pozici kurátora pro děti a mládež a jeho klienty. Dále jsem se zaměřila na gender a s ním spojované diferenciaci deviantního chování.

Dle mého výzkumu se neprokázala kurátory vnímaná souvislost mezi tělesnou stavbou a mírou agresivity u klientů, tzn. ani u chlapců, ani u dívek. Kurátoři uváděli pouze rozdílné chování v situacích, při kterých se agrese projevuje. Tedy že dívky „jednají verbálně“, zatímco chlapci se pouštějí do fyzických útoků. Dozvídáme se, že jsou povahově, či jinak odlišní, tedy i robustní jedinci spíše objektem agresivního chování.

Co se pozorovaných genderových rozdílů v komunikaci týče. Spojují si kurátoři s dívkami specifické projevy, které se u chlapců spíše nevyskytují. Dívky frekventovaněji používají mimiku, lži a všeobecně se verbálně i neverbálně více projevují. Chlapci jsou v tomto ohledu spíše pasivnějšími příjemci kurátorových domluv.

Z výzkumu vyplývá, že se kurátoři opakovaně setkávají s jistými projevy chování u svých klientů, skrze které nahlíží na ostatní příchozí klienty. Přičemž toto opakující se chování nemusí vždy souviset se společností ustanovenými genderovými stereotypy. Lze dodat, že si kurátoři vytvářejí své vlastní stereotypy.

Vedle genderové diferenciaci byly zjištěny další významné faktory, které korigují vnímání a přístup kurátorů ke klientům. A sice délka praxe a množství zkušeností, věk klienta, s čímž jsou spojené rozumové schopnosti. Zajímavým zjištěním je také ovlivnění příjmením budoucího klienta a charakter spáchaného činu.

I když se nám může někdy zdát, že již máme v hlavě utvořený systém a dokážeme tedy odhadnout příchozího klienta, jeho chování a jednání, či ochotu spolupracovat, měli bychom přece jen mít neustále na paměti, dle slov jednoho z mých respondentů, že „každý kus je originál“ a může nás svým jednáním překvapit.

6 Seznam použité literatury a pramenů

ANTIER, E. 2004. *Agresivita dětí*. Praha: Portál.

BOURDIEU, P. 2000. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum.

ČÁP, J. a MAREŠ, J. 2001. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál.

DUNOVSKÝ, J. et al. 1999. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada

FITZGERALD, M. et al. 2006. *Přehled znalostí o násilí mezi mládeží: trendy, strategie a reakce v členských státech EU*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Přístupné na www.vyzkum-mladez.cz/zpravy/1314614746.pdf, stáhnuto: 10.3. 2012.

JANDOUREK, J. 2001. *Sociologický slovník*. Praha: Portál.

JANOUŠEK, J. 2007. *Verbální komunikace a lidská psychika*. Praha: Grada.

JEDLIČKA, R. et al. 2004. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha: Themis.

KESSLER, S. J. a MCKENNA, W. 1978. *Gender and sex*. New York: Wiley.

KRAUS, B. 2008. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál

LABÁTH, V. et al. 2001. *Riziková mládež*. Praha: Slon.

MACEK, P. 2003. *Adolescence*. Praha: Portál.

MATOUŠEK, O. 2008. *Slovník sociální práce*. Druhé, přepracované vydání. Praha: Portál.

MATOUŠEK, O. et al. 2005. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál.

MATOUŠEK, O. a KROFTOVÁ, A. 2003. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál.

MARTÍNEK, Z. 2009. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada.

MIOVSKÝ, M. 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.

MUSIL, L. 2004. „*Ráda bych Vám pomohla, ale ...*“. Marek Zeman: Brno.

NEŠPOR, K. a CSÉMY, L. 1994. *Alkohol, drogy a vaše děti*. Praha: Sportpropag.

OAKLEY, A. 2000. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál.

PAVLÍK, P. 2007. „Ženy a muži v genderové perspektivě: gender přináší nový pohled“ in *Příručka pro genderově citlivé vedení škol*. Ed. I.Smetáčková. Praha: Otevřená společnost.

POLLACHOVÁ, T. et al. 1993. *Úmluva o právech dítěte*. Ostrava: Aries.

ŘÍČAN, P. a JANOŠOVÁ, P. 2010. *Jak na šikanu*. Praha: Grada.

TRAIN, A. 2001. *Nejčastější poruchy chování dětí*. Praha: Portál

VÁGNEROVÁ, M. 2008. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál.

VAŠUTOVÁ, M. 2005. *Pedagogické a psychologické problémy dětství a dospívání*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. Filozofická fakulta.

ŽIŽLAVSKÝ, M. 2003. *Metodologie pro Sociální politiku a sociální práci*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií.

Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

7 Résumé

This bachelor thesis focuses on gender differences perceived by officers in charge of children and youth at risk in their clients. This work tries to discover the specific manifestations of gender, which the officer in charge of children and youth at risk observe in their clients. The work is divided into three parts. The first part deals with the theoretical definition of basic concepts with which the text is working, the term officer in charge of children and youth at risk is defined, recognized all the elements associated with this position, also is defined term gender. The second methodological part describes the qualitative research, which is seen as the basis of the research. Last empirical part focuses on the presentation and interpretation of data. From the research showed that if the officer in charge of children and youth at risk repeatedly faced with certain behaviors in their clients perceptions through them to other incoming clients. This repeating behavior may not always be associated with social defining gender stereotypes.